Építőkockák

KOMBINÁCIÓK A RENDEZŐI TEHETSÉGRŐL

De régen tart ez a vita, hogy az írók munkája határozza-e meg a filmeket, vagy a rendezőké. Mintha egy-egy céhen belül nem lennének végletesek a különbségek a céh tagjai között, s mintha nem kiszámíthatatlan újszerűséget jelentene éppen ezért minden egyes író-rendező pár.

Nincsenek »írók« és nincsenek »rendezők«.

Hanem vannak:

1. saját fejük után is jó rendezők;
2. jó írókkal megáldott jó rendezők;
3. rossz írókkal is jó filmet csináló jó rendezők;
4. rossz írókkal megvert rossz rendezők;
5. jó írók társaságában csapnivaló filmet csináló rossz rendezők;
6. csak saját kútfejükből merítő rossz rendezők.

*

Ráadásul minden egyes kategóriában felmerül még a téma minősége is, így tovább lehetne variálni az író-rendező párokat, aszerint, hogy jó témából, közepesből, avagy rossz témából született-e sikerük, illetve bukásuk. Hát még a *vis major*-ok: beleszólás, pénz...

Csoda-e ezek után, hogy még a fenti kategóriák is szinte semmitmondók? Filmenként átcsoportosulnak bennük a rendezők, mint abban a játékban, hogy »utolsó pár előre«.

Egy kis matematika elég hozzá, hogy lássuk: egy jó filmnek annyi esélye van, mint a tizenkettes találatnak.

MIBŐL SZÜLETIK A HIVATÁS?

Abból, hogy hívnak.

*

Persze van, aki a momentán telefonhívásra figyel.

S van, aki meghallja a jövő generáció hívását is: gyere, segíts nekem kibontakozni!

HALÁLOS JÁTÉK, AVAGY RETROSPEKCIÓ

Amikor az ember egyszercsak elgyengül, rátör a régen lappangó kór. Így törnek rá az emberre az emlékek is, a rossz emlékek és a fájdalmasan jó emlékek. Rászállnak a gyöngülő emberre, mint majd a halottra a legyek.

Azt mondják, a halál előtti pillanatok a meglódult, észvesztő emlékezésé, beléjük fér talán az egész élet. Amilyen mértékben rövidül a fizikai idő, úgy tágul, szélesül a szubjektív idő.

A lázas emlékezésben csakugyan van mindig valami végzetes. Közeli katasztrófát jelez. S a legnagyobb tévedés azt hinni, hogy az emlékekkel visszaröppenhetünk a múltba. Jó is volna! Az emlékek a nyakunkba szállnak és sarkantyúznak előre. Be a katasztrófába.

A feltámadó múlt jelzi a közelítő végzetet. És sietteti is.

A drámai retrospekció sem holmi idilli elandalodás — még akkor sem, ha egy szép majális képe idéződik fel. A retrospekcióban van valami végzetszerű, szívszorongató, a sebesség alig hallható átkapcsolása a tragikus kimenetelre.

Gondoljunk csak rá, *hogy* támadnak

fel Ibsennél a kísértetek! Vagy, mai példával, Tennessee Williamsnél. A boldog emlékek meg arra szolgálnak, hogy mérhető legyen a distancia: jaj, mitől estünk el!

*

S mindebből következik egy-két tanulság a filmbeli retrospekcióra is.

Először is:

tévedés azt hinni, hogy a retrospekció lazít a filmen. Ellenkezőleg. A jó retrospekció azt az élményt adja, hogy most futott rá a cselekmény a célbavivő sínpárra. Összerímelteti a múltat és a jövőt. Sűrít. (L. az »Éjfélkor«-ban, hogyan integrálódik a tűzbedobott fényképek emlékeiből a kikerülhetetlennek látszó eldisszidálás.)

Másodszor:

az igazi retrospekció nem annyira a hős akaratából születik, mint inkább akarata ellenére. Mivel semmi sem olyan változhatatlan, mint ami elmúlt, semmi nem is érezteti annyira a sors eleve elrendeltségét, szükségszerűségét, mint éppen a feltámadó emlék. Tehát az emlékeket nem »felidézzük« — micsoda tévedés! Az emlékek jönnek maguktól, mert ők a végzetünk, általuk lettünk erre vagy arra a szerepre predesztinálva. Tehát az emlékek »aktívabbak«, mint aki emlékezik. Erősebbek. S ennek megfelelően rendszerint komiszabbak. »Rászoknak« az emberre, mint sivatagi vándorra az egyre lentebb köröző dögmadarak. Ragadozó jellegük van. A filmnek is ezt kell megmutatni bennük, ha retrospekcióval él: »megszállják« a hőst. S letagadhatatlanul van valami szadista mohóság az emlékekben. Jules Renard írta egyszer így: »Ma este az emlékek üstdobnak nézték az agyvelőmet.« Vagy talán nem ezt panaszolja-e Ady? »Oh emlékek, emlékek, csak egy kicsit ne bántanátok.«

»IGAZSÁGTALANSÁG«

A film megrendezéséhez hozzátartozik a siker megrendezése is.

Mert bármilyen igazságtalanságnak látszik is: de művészetben csak a siker számít.

Viszont számít az is, hogy a sikernek milyen a sikere.

Pl. az utókor előtt.

EGYÉB

»IGAZSÁGTALANSÁGOK«

Csak az a forgatókönyv lehet igazán jó, amit le is forgatnak;

csak az a dramaturgi tanács mondható jónak, amin az író önként kap;

csak az a rendezés jó, amit nem zavar színészi dilettantizmus;

csak az a színészi koncepció érvényes, amelyet a rendező elfogad stb.

Hiába: nem is művész, aki csak eszmékben, képzelete hőseiben, s mindentől független víziókban gondolkozik, ha még oly nagyszerűek is ezek az eszmék, hősök és víziók... Az alkotó realizmusához hozzátartozik az is, hogy *az adott és a lehetséges* közönségben is kell gondolkozni, hogy Fábrynak Sarkadiban kell gondolkoznia és viszont, hogy ötletet adhat a művészi képzeletnek Psota Irén, Törőcsik, vagy Garas Dezső megjelenése, s ugyanakkor határt szabhat, hogy nincs Somlay és nincs Sós Imre...

Ha a politika az exigenciák tudománya, a film az exigenciák művészete. Az egy bolyba szorult művészi ambíciók mutatják csak meg, mi is igazából az emberi együttélés.

Itt érezhető csak igazán embervoltunk alapvető törvénye.

Ámde a törvény megtartása nem tekinthető igazságtalanságnak.

HUBAY MIKLÓS